

LANDSCHAPSBIOGRAFIE MIDDAG-HUMSTERLAND

Offerte

Rijksuniversiteit Groningen - Kenniscentrum Landschap – 26 oktober 2020

Opdrachtgever

Gebiedscoöperatie Westerkwartier
t.a.v. de heer Taco van den Heiligenberg
Industrieweg 5
9804 TH Noordhorn
E info@natuurmilieuadvies.nl
M 06 55192353

Opdrachtnemer

Rijksuniversiteit Groningen
Kenniscentrum Landschap
Prof.dr.ir. Th. Spek
Postbus 716
9700 AS Groningen
E theo.spek@rug.nl
M 06-20136689

De opdracht

Het project Ontwikkeld Landschap in Middag-Humsterland heeft als voornaamste doel: het ontwikkelen van een toekomstperspectief voor de agrarische sector en voor behoud en ontwikkeling van het landschap van Middag-Humsterland. Dit voorstel voor een Landschapsbiografie is een initiatief van de Werkgroep Landschap van de Gebiedsraad Middag Humsterland en mede van belang als input voor een Landschapsvisie.

De dragers van het landschap van Middag-Humsterland zijn met name de agrariërs in het gebied. Die hebben behoefte aan verdere ontwikkeling: zo is het gebied ook tot stand gekomen. De centrale vraag is wat een duurzame ontwikkeling van de agrarische sector in dit gebied inhoudt en wat daar voor nodig is, zodanig dat de cultuurhistorische en natuurlijke waarden verder beschermd en ontwikkeld worden. Het doel is ook dat bezoekers van het landschap kunnen genieten, bewoners in een mooie en gezonde omgeving leven en boeren meer ondernemerskansen krijgen, hun bedrijven economisch kunnen verstevigen en van een duurzame toekomst kunnen voorzien.

Er zijn twee ontwikkelingen gaande die de basis vormen voor dit project en die een brede aanpak vergen. De eerste ontwikkeling is de afnemende biodiversiteit en kwaliteit van het Nederlandse landschap. Dit is aanleiding om ook voor Middag-Humsterland een plan te formuleren waarbij de biodiversiteit een impuls krijgt. De tweede ontwikkeling betreft de bijzondere cultuurhistorische, archeologische en aardkundige kwaliteiten van het landschap. Middag-Humsterland is 'nationaal landschap'. Een bezwaar van traditionele bescherming van het landschap zou kunnen zijn dat het gebied 'op slot gaat'. Aan dit bezwaar lijkt met de gebiedsvisie en het beleid van de provincie en gemeente ('behoud door ontwikkeling') tegemoet gekomen te zijn. De uitzonderlijke kwaliteit van het gebied rechtvaardigt onderzoek naar de mogelijkheden van betere bescherming en ontwikkeling van de landschappelijke en ecologische kwaliteiten, die aansluit bij het ontwikkelingsperspectief van het gebied, en zo dat ondernemerschap en ontwikkelkansen meer de ruimte krijgen.

Het project zal in samenwerking met alle belangengroepen in het gebied en met de Werkgroep Landschap van de Gebiedsraad worden uitgevoerd. Het moet een landschapsbiografie opleveren. Later zal dit de basis vormen voor een Landschapsvisie en een praktijkgericht actieplan/-programma. De basis voor het werk zijn de bestaande gegevens van ecologische, landschappelijke en agrarische waarden.

Het bovenstaande leidde tot de volgende opdracht: *stel een korte landschapsbiografie samen, met kaarten en afbeeldingen, platte tekst max 20 A4 tekst en vulling door kaarten, afbeeldingen ook max 20 A4.*

De biografie dient t.z.t. ook de basisbouwsteen te vormen voor de te vervaardigen landschapsvisie. De globale inhoud dient te zijn: intro met hele korte beschrijving fasen in holoceen (bodem en natuurlijke processen), maar vooral focus en aandacht in beschrijving voor ontwikkeling landbouw en landschap en (nog herkenbare/aanwezige) kenmerken van het Middag Humsterland met geografische duiding/kaart. De basis zijn de (bestaande en eventueel nieuw verzamelde) feitelijke gegevens, zie o.a. de lijst met datasets. Focus is de relatie landbouw en landschap, de samenhang, de relaties en het continue aanpassen aan de veranderende situatie. Zowel landbouw als landschap hebben nooit stilgestaan en zullen ook nooit stilstaan. In het MH heeft dat een prachtig landschap opgeleverd. Het bevat een beschrijving van de verschillende fasen in ontwikkeling in geschiedenis en de effecten daarvan op het landschap. Hoe (en waar) zie je dat nu weerspiegeld en waar herken je het in het huidige landschap?

Na de beschrijving en kaarten volgt een analyse en waardering. Benoem tenslotte de nu weer veranderende situatie en opgaven: klimaat (te nat en te droog), biodiversiteit, toerisme, energie, etc en de kansen en vertrouwen om weer te kunnen aanpassen, innoveren. Veerkracht en draagkracht, zowel ecologisch, economisch, als maatschappelijk. Zwaartepunt op landbouw en landschap en dus niet op natuur, bestuur, wonen, water, recreatie/toerisme of infra (maar dit wel beknopt meenemen). Voortbouwen op wat er is, zonder de lagen uit het verleden uit te wissen.

De aanpak

De landschapsbiografie Middag-Humsterland laat zien waar in het gebied nog deze bijzondere cultuurhistorische en natuurlijke waarden aan kunnen worden getroffen. De ervaring leert dat beide waarden nauw met elkaar vervlochten zijn. Juist in de gebieden waar de cultuurhistorische waarden het best bewaard zijn gebleven is vaak sprake van de hoogste biodiversiteit. Denk daarbij aan bijvoorbeeld oude graslanden met markant microreliëf en daardoor hoge weidevogelaantallen of oude slenken met bijzondere oevervegetatie.

Door haar zware bodem vinden we in Middag-Humsterland voornamelijk grasland en veehouders. Deze veehouders hebben door de eeuwen een belangrijke rol gespeeld in de vorming van het landschap en de bodem. Honderden jaren achtereen brachten ze ruige stalmest over de weilanden, groeven zij er greppels en sloten en lieten ze de graslanden begrazen met als gevolg dat er een stevige, kruidenrijke zode ontstond. Binnen de landschapsbiografie zal met name aandacht worden besteed aan de manier waarop de boeren van nu en de vorige generaties zich door arbeid aan het landschap hebben verbonden. Hoe zag die arbeid er uit, en welke kenmerkende landschapselementen en bijbehorende flora en fauna heeft dat opgeleverd? Uit welke soorten bestond bijvoorbeeld het oude grasland, voordat het gescheurd werd en met Engels raai werd ingezaaid? En welke voordelen bracht dit soortenrijke en reliëfrijke grasland met zich mee?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden, zullen er een zestal boeren uit het gebied geïnterviewd worden. De ondervraagde groep boeren bestaat uit agrariërs die op dit moment nog op een 'ouderwetse' methode zorg dragen voor het oude grasland, of zich deze werkwijze nog goed kunnen herinneren door overlevering van (groot)ouders. Ook zal er een boer geïnterviewd worden die met oog voor cultuurhistorie en biodiversiteit op moderne wijze zijn bedrijf runt.

Daarnaast zal er op basis van (historische) ecologische data gekeken worden waar in het gebied de knooppunten van biodiversiteit terug zijn te vinden, of waar kansen liggen om naar ecologisch herstel toe te werken. Een biodivers landschap is een gelaagd landschap vanwege de vele gradiënten.

Waar is deze gelaagdheid nog het best te ervaren? En op welke plekken is deze gelaagdheid verstoord geraak?

De klassieke landschapsbiografie schetst het verhaal van de één na laatste ijstijd tot heden. Van deze vorm wordt enigszins afgeweken in die zin dat het onderzoek binnen deze biografie zich voornamelijk zal gaan richten op de periode na 1800. Om toch de zeer aansprekende periode daarvoor goed binnen het verhaal te laten landen, wordt een beroep gedaan op twee gebiedskenners. Voor wat betreft het fysisch geografische verhaal zal de kennis van Erik Meijles worden aangeboord. Mogelijk treedt hij op als co-auteur. Voor wat betreft de terpenperiode zal gebruik worden gemaakt van de kennis van Ben Westerink, geïllustreerd door de meest recente paleogeografische kaarten van Peter Vos.

De nadruk van de landschapsbiografie komt te liggen op de periode 1800-heden. Voor het schetsen van het 19de-eeuwse boerenbedrijf wordt gebruik gemaakt van gedigitaliseerde kadastrale gegevens (HISGIS). Op basis van de hoogtekaart (AHN) en op basis van oude luchtfoto's (mits beschikbaar) wordt het microreliëf in kaart gebracht en op waarde gesteld. De resultaten van de interviews zullen als bouwstenen gebruikt worden voor de periode 1900-1970.

Producten

De basis voor de landschapsbiografie zijn de bestaande gegevens van ecologische, landschappelijke en agrarische waarden. Deze gegevens worden verzameld en omgezet in een GIS-bestand. Op basis van deze gegevens wordt een vijftal aansprekende kaarten gemaakt met duidelijke legenda-eenheden. Deze kaarten met als afzonderlijke thema's (1) bodem, (2) ontginning, (3) landgebruik 1832, (4) ecologie en landschap en (5) relictten maken duidelijk wat de karakteristieken van Middag-Humsteland zijn en plaatst deze in de context van de tijd. De verkorte landschapsbiografie (het verhaal) wordt één op één gekoppeld aan de kaarten, waarbij de nadere uitleg van elke kaart een hoofdstuk binnen het verhaal vormt. Het verhaal is modulair opgebouwd uit deeltteksten van 400 tot 600 woorden en beslaat maximaal 20 pagina's A4 tekst. Bij elke tekstmodule wordt een aansprekende afbeelding geplaatst. Het totale verhaal inclusief afbeeldingen krijgt een maximale omvang van 40 pagina's. In het laatste hoofdstuk zullen de verzamelde gegevens op waarde worden gesteld, en worden er kansen voor de toekomst geschetst in de richting van biodiversiteit, waterbuffering en klimaatadaptieve maatregelen.

Organisatie en communicatie

Het onderzoek zal worden uitgevoerd door drs. Jeroen Wiersma, afgestudeerd in de master Landschapsgeschiedenis aan de RUG en met een ruime ervaring in landschapshistorisch onderzoek in Noord-Nederland. Hij zal wetenschappelijk worden begeleid door prof.dr.ir. Theo Spek, hoogleraar Landschapsgeschiedenis en hoofd Kenniscentrum Landschap aan de RUG. Voor het onderdeel fysische geografie zal een beroep worden gedaan op dr Erik Meijles, universitair docent Fysische Geografie aan de RUG, die aan het projectteam belangeloos zijn medewerking heeft toegezegd. Lopende het onderzoek zullen onderzoeksgegevens worden uitgewisseld en nauw contact worden onderhouden met prof. Ben H.C. Westerink te Adorp. Gedurende de looptijd van het project zal het projectteam elke maand per e-mail een stand van zaken doorgeven aan de opdrachtgever. In onderlinge samenspraak met de opdrachtgever kunnen ook afspraken voor een tussentijds voortgangsoverleg worden gemaakt.

Projectplanning

Het onderzoek zal op 1 februari 2021 starten en uiterlijk 30 april 2021 zijn afgerond.